

Észrevételek *A katolikus egyházszervezet változásai Trianon óta* című tanulmányhoz

A Regio 1991. évi 2. évfolyamának 3. számában a kisebbségi egyházak, főképpen a határainkon kívüli katolikus egyház helyzetét vizsgálták ismert hazai és nemzeti kisebbségi sorsban élő szerzők. Így Sebők László, a Magyarságkutató Intézet kartográfusa is alapos tanulmányban tárta fel a hazai és elcsatolt egyházszervezet 20. századi alakulását. A tanulmány úttörő jellegű, mivel részletes térképekkel is dokumentálja az egyházmegyei határok módosulását, a román görög katolikus eparchiák térképe pedig legjobb tudomásom szerint itt jelenik meg először magyarországi egyháztörténelmi munkában. A színvonalas folyóiratban megjelenő értekezéssel valószínűleg számos monográfiában, szakcikken, egyetemi szakdolgozatban találkozhatunk majd forrásmunkaként, ezért tartom fontosnak, hogy a Sebők László tanulmányában előforduló koncepcionális és tárgyi pontatlanságok, terminológiai zavarok egyikére-másikára felhívjam a figyelmet. A dolgozat szerzője, úgy tűnik, meglehetősen bizonytalanul mozog az egyházi alkotmányjog fogalmai között, s általa is feltüntetett forrásmunkák szilárd eredményeit nem veszi figyelembe.

Sebők László elsőként a magyarországi egyházszervezet módosulásait vizsgálja meg, kitérve azok személyi vonatkozásaira is. A 66. oldalon a következőket írja: „Glattfelder Gyula (csanádi – T. G.) püspök 1923-ban elhagyni kényszerült Romániát, s... Szegeden rendezte be a püspöki rezidenciát. A Szentszék 1931. június 19-én hagyta jóvá a szegedcsanádi püspökség újjáalakítását...”. Az igazság az, hogy ekkor nem újjáalakították a Csanádi püspökséget, hanem Temesvár helyett Szegedet jelölték ki a főpásztor székhelyének (székesegyháza a Fogadalmi Templom lett), hiszen az elcsatolt részeken ekkor már létezett a temesvári püspökség, és a folyamatosan Csanád egyházmegyeként létező magyarországi területeken kellett az új, végleges székhelyet kijelölni. Glattfelder püspök egyházmegyéjét azonban ekkor még nem nevezték Szeged-csanádinak, hiszen ezt az elnevezést csak 1982-től alkalmazzák – szentszéki döntésre – a dél-magyarországi püspökségre.

Szintén a 66. oldalon tárgyalja a szerző a hazai görög katolikus egyházszervezet Trianon utáni alakulását. A következőket írja: „Az eperjesi és a munkácsi egyházmegyék itt maradt 20, illetve 1 plébániája (helyesebb talán rájuk az egyházban elterjedtebb parókia elnevezést használni – T. G.) ósláv liturgiájú volt, ezért ezeket a Szentszék nem csatolta a hajdúdorogi püspökséghez, hanem 1924-ben megszervezte számukra – a hívők és a papok kérése ellenére – a miskolci apostoli kormányzóságot a lemondott munkácsi püspök, Papp Antal vezetésével. Papp Antal címzetes érsek lett, de a gyakorlatban megyéspüspöki jogokkal bírt.” A valóságban a miskolci adminisztrátúra – helyesebb rá a keleti egyházban meghonosodott exarchátus terminust használni – létrehozását nem a Hajdúdorogtól elűtő liturgikus nyelv (ott az ógörög volt használatban a magyar mellett), hanem politikai indítékok és Papp Antal személye miatt határozták el. Ugyanis nem akarták a két „szelt” (szlovákiai és kárpátaljai, illetve magyarországi területekkel is rendelkező) eparchiát véglegesen megosztani; hazánkban maradt területüknek a hajdúdorogi püspökségbe való beolvasztásával bizonyos szempontból a trianoni berendezkedést véglegesítették volna, s ezt sem Csernoch hercegprímás, sem Klebelsberg kultuszminiszter nem támogatta. Második okként felhozható, hogy a lemondott, kifejezetten magyar érzelmű Papp Antalnak is valamiféle helyet akartak biztosítani a hazai hierarchiában, s így került sor még ungvári tartózkodása alatt cysicusi címzetes érseki kinevezésére – a többi Felvidékről kiutasított főpaphoz hasonlóan kárpótlásként őt is érseki, s nem püspöki címmel tüntették ki –, s az új egyházkormányzati egység, a Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli adminisztrátorává nevezték ki. Tehát nem érseki rangjából, hanem e hivatalából kifolyólag bírt quasi-megyéspüspöki joghatósággal. A főpásztor 1925-ben távozott Csehszlovákiából, és ekkortól kapcsolódott bele újból az egyházkormányzatba, nem 1927-ben, ahogy a tanulmány 69. oldalán olvashatjuk.¹

A szerző a 67. oldalon röviden bemutatja a hazai egyház második világháború utáni, megpróbáltatásokkal teli életét, a következőket írva: „...az egyházak és az állam kapcsolata a mélypontra süllyedt, s ezt betetőzte a Mindszenty József esztergomi, majd a Grósz József kalocsai érsek ellen lefolytatott koncepciós per. Az egyházi vezetés...– a körülmények hatására – 1950. augusztus 30-án egyezséget kötött az állammal.” A helyes kronológia a következő: Mindszenty-per (1949. január-február), a Kormány és a Grósz József (!) vezette püspöki kar közötti megegyezés aláírása (1950. augusztus) és végül Grósz József ellen lefolytatott per (1951. június).²

Végül néhány tárgyi és terminológiai tévedés a 68. oldalról. A szerző leírja, hogy 1964-ben szentelték fel Hamvas Endrét kalocsai érsekké. A valós helyzet az, hogy Hamvast ekkor nevezték ki kalocsai érsekké, hiszen felszentelni csak püspökké lehet valakit, s ez a néhai főpásztorral már 1944-ben megtörtént. Továbbá, a magyar egyházat 1976-1986 között vezető Lékai bíboros-prímás keresztnéve László volt, s nem János. Végül megemlíteném, mivel a szerző 1991-ben kinevezett főpásztorokat is feltüntetett a magyar hierarchia tagjainak felsorolásakor, hogy a Szentszék által jóváhagyott püspökkari státútumok szerint 1990-től Magyarországon megszűnt a testület elnöki tisztének és a primási tisztnek a perszónaluniója, így a Püspöki Konferencia tagjai által választott elnök 1990 szeptemberétől nem Paskai László bíboros, hanem Seregély István egri érsek.

Sebők László a következőkben a Csehszlovákiához került egyházkormányzati. egységek előszámlálását kezdi meg. Az országból a csehszlovák-hatóságok által eltávolított főpapok között (69) szerepel Balázs János rozsnyói püspök. A valóságban Balázs János rozsnyói püspökről nem tud az egyháztörténet, de ismer egy Balás Lajos nevű főpásztort, aki haláláig, 1920-ig rozsnyói székhelyén maradhatott.

Az sem felel meg pontosan a valóságnak, hogy „Novák István eperjesi görög katolikus püspököt még 1919-ben – a békeszerződés aláírása előtt! – kiutasították a Felvidékről”. Maga Sebők László írja helyesen a 72. oldalon, hogy a „Magyarországra menekült eperjesi püspököt 1922-ben lemondatták”. Akkor most kiutasították vagy elmenekült? Tudomásom szerint Novák István 1918-ban önként hagyta el egyházmegyéjét, az általános helynökre (Rusznay Miklós) bízva a püspökség kormányzását. Szintén a 72. oldalon írja a tanulmány szerzője az eperjesi eparchiáról, hogy 1922-ben „az egyházmegye apostoli kormányzáság lett Nyárádi Dénes körösi püspök igazgatásával”. Ez vaskos kánonjogi tévedés! Egy egyházmegye nem lesz adminisztratúra azért, mert rendkívüli alkalmakkor, általában rövid ideig – bár a környező országok 20. századi egyháztörténete rácáfol erre – apostoli kormányzó áll az élén, aki többféle szentszéki felhatalmazással rendelkezhet (sede plena, sede impedita, sede vacante). Az apostoli kormányzó működése után – ahogy a tanulmány is helyesen írja – először adminisztrátort, majd megyéspüspököt neveztek ki Eperjesre Peter Gojdic személyében.³

A második világháború utáni helyzetet tárgyalja a tanulmány írója a 73. oldalon. A nagyszombati apostoli kormányzáság főpásztorairól a következőket olvashatjuk: „A nagyszombati apostoli kormányzó, Abroz Lazik 1969-ben címzetes püspöki címet kapott. Utóda, Julius Gábris 1973-ban megyéspüspök és érsek lett, de kinevezéséhez a prágai kormány még négy évig nem járult hozzá... A teljes egyházi hierarchia azonban csak 1990. február 14-én állt fel Jan Sokol (1988 óta nagyszombati érsek) vezetésével.” Az igazság ezzel szemben a következő: a szentszék Abroz Lazikot 1949-ben nevezte ki címzetes püspökké és nagyszombati apostoli adminisztrátorrá, és a főpásztor 1969-ben halt meg. Ekkor az adminisztratúra kormányzatát Julius Gábris prépost, addigi általános helynök vette át pápai kinevezéssel „ordinarius ad interim” minőségben – ennek az egyházi tisztségviselőnek a joghatósága átmenet a káptalani vikárius és az apostoli kormányzó jurisdictiója között –, majd négy év múlva, 1973-ban címzetes püspök és apostoli adminisztrátor lett, s nem „érsek és megyéspüspök”. Halála (1987) után az ideiglenes kormányzatot ellátó Jan Sokol is először

– 1988 májusában – címzetes püspöki és apostoli kormányzói kinevezést kapott, s csak 1990 februárjában lett a szlovákiai egyháztartomány metropolitája, s így az 1977-ben létrehozott nagyszombati főegyházmege első érseke.

A romániai katolikus egyházi viszonyok tárgyalásakor taglalja a szerző az 1940-1944 közötti területvisszacsatolások következtében beálló egyházszerkezeti változásokat, és a következőket írja: „Az észak-erdélyi görög katolikusok felett 1940-44 között a hajdúdorogi egyházmegye bírt joghatósággal, a dél-erdélyieket azonban a Szentszék a román főpásztorok vezetése alatt hagyta. Ekkor (különösen a Székelyföldön) az erdélyi magyar görög katolikusok közül számosan áttértek a római katolikus vagy a református hitre” (80). A fent leírtak teljességgel ellentmondanak a valós tényeknek! Az 1912-ben létrejött hajdúdorogi egyházmegye a trianoni békeszerződésig tényleg magában foglalt egy székelyföldi külhelynökséget, amely a helyi magyar görög katolikus parókiákat tömörítette magában. Trianon után a hajdúdorogi eparchia erdélyi parókiái először ideiglenesen, majd 1927-től véglegesen visszakerültek a Gyulafehérvár-fogarasi román érseki tartomány kötelékébe. Ez a tény már a harmincas években nagyarányú rítusváltózási hullámhoz vezetett. A Szentszék a második bécsi döntés után visszakerült magyar parókiákat nem csatolta vissza Hajdúdoroghoz! Ezek a parókiák továbbra is a román főpásztorok – Juliu Hossu Kolozsvár-szamosújvári, Alexander Rusu máramarosi (nagybányai) megyéspüspökök és Josif Pop apostoli kormányzói helynök (a Gyulafehérvár-fogarasi főegyházmege észak-erdélyi részeinek ordináriusa) – joghatósága alatt maradtak. Dudás Miklós hajdúdorogi püspök Rómában sürgette az egyházközségek visszacsatolását, a pápa apostoli vizitátort küldött ki a helyzet tisztázására, de a magyar impérium alatt a parókiák végig a román főpapok jurisdictiója alatt maradtak. A dél-erdélyi egyházak természetes, hogy román főpásztoraik hatalma alatt maradtak, de a Sebők László szerint Hajdúdoroghoz csatolt észak-erdélyi magyar parókiákban ez miért idézett volna elő rítusváltóztatási hullámot? Az pedig végképp képtelenség, hogy 1940-1944 között Dudás Miklós magyar görög katolikus püspök gyakorolta volna a főpásztori jogokat Észak-Erdélynek többségében román görög katolikus hívei felett, pedig az idézett mondatot csak így lehet értelmezni!⁴

A jugoszláviai egyházszerkezet alakulásához (803) két megjegyzésem volna: az 1988-ban zrenjanini megyéspüspökké kinevezett Huzsvár János keresztnéve helyesen László, Péntes János szabadkai megyéspüspök pedig nem az 1986-os egyházmegye-rendezés után „két évvel”, hanem csak 1989 májusában kapta meg kinevezését.

A burgenlandi egyházmegye létrehozásának folyamatát ábrázolva, a következőket írja a szerző: „Az 1933. június 5-én megkötött konkordátum értelmében az adminisztratívát Kismarton (Eisenstadt) székhellyel már a főapátsággá (praeter nulliuszá) kívánták fejleszteni” (84). A „praeter” a latin nyelvben előljáró- vagy határozószó szerepet tölt be, jelentése eszerint lehet „kivéve, mellette el, túl, ellenére, felül stb.”, a „nullius” pedig a „nullus” határozatlan névmás genitivusa, magyar jelentése körülbelül „semelyiké sem”. A kánonjog azonban nem ismer ilyen egyházkormányzati egységet, hiszen ez semmit sem jelent latinul! Létezett azonban az új kánonjogi kódex megjelenéséig (1983) egy „praelatura nullius (dioeceseos/diocesis)” nevű, magyarra általában „független prelatúra”-ként fordított egyházigazgatási forma, amely joghatósági fakultásait tekintve legközelebb tényleg a „független (fő)apátság”-hoz–„(archi)abbatia nullius”-állt, de messze nem volt azonos vele, hiszen az apátságok általában szerzetesi intézmények. A fenti „quasi-episcopalis” – nagyjából egyházmegyei jogokkal bíró – prelatúrák és apátságok mai megkülönböztető jelzője a „territorialis”, és ez világosan kifejezi lényegüket, vagyis hogy ezek a nem püspök kormányozta egyházkormányzati egységek önálló területtel rendelkeznek. Tehát a harmincas években egy ilyen „független prelatúrát” akartak létrehozni Burgenlandban.⁵

Röviden szeretnék még kitérni a jegyzetekben tapasztalt pontatlanságokra. Az 1. jegyzetben említett, Lengyelországhoz került plébániákat jelenleg nem a krakkói püspökség,

hanem a krakkói érsekség pasztorálja. A 4. jegyzetben említett Nyárádi Dénes körösi püspök a kárpátaljai parókiákat apostoli vizitátori és nem kormányzói minőségben vezette. A 7. jegyzetben részletesen tárgyalt szlovákiai egyházigazgatás vezetői sem mind adminisztrátorok voltak, például Stefan Garaj Szepesben „ad interim” ordináriusként irányított, Josef Belak a rozsnyói egyházmegyét, Stefan Onderko pedig a kassai egyházmegyét káptalani helynökként kormányozta. A 13. jegyzetben említett Netzhammer bukaresti püspök a valóságban érseki rangban volt. A 18. jegyzetben leírt első mondat a muraközi egyházi viszonyokról szöges ellentétben áll a 82. oldal 3. bekezdésében leírtakkal. A szerző saját magával kerül ellentmondásba, mikor a muraközi plébániák feletti joghatóságot hol egy zágrábi érseki helynöknek, hol a szombathelyi megyéspüspöknek mint apostoli kormányzónak tulajdonítja! A valóságban a második változat állt fenn, vagyis Grósz József szombathelyi püspök vezette a két esperességnyi plébániát.⁶

A fentebb leírt észrevételeket abban a hiszemben teszem, hogy ez a rövid idő alatt komoly rangot kivívó folyóiratukban meg fog jelenni. Véleményem szerint a sokáig elhanyagolt egyháztörténetírást – mint a történettudomány minden ágát – csak pontos adatolással, a nem is olyan kis számú hazai szakirodalom pontos ismeretével, illetve pontos idézésével és némi kánonjogi ismerettel felvértezve lehet csak végezni. Mindezek mellett természetesen elismerésre méltóak a fentebb leírt megjegyzések ismeretében is Sebők László tanulmányának a bevezetőben már említett értékei.

Thoroczky Gábor

Jegyzetek

- 1 A magyarországi görög katolikus egyház történetére alapvető Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története. I-II.* Nyíregyháza 1990. Papp Antal személyére lásd II. kötet 70-72. Az exarchátusra lásd 205-213. Ugyanerről ír passim Salacz Gábor is: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III.* München 1975.
  - 2 A helyes időrendi sorrendre lásd *Magyarország történeti kronológiája* Főszerkesztő: Benda Kálmán: *IV. 1944-1970.* 1047-1061.
  - 3 Balás és Novák püspökök sorsáról lásd Salacz, i. m. 13. Nyárádi püspökről lásd Pirigyi, i. m. 23.
  - 4 Az erdélyi helyzetre lásd Pirigyi, i. m. 131-132. A rítusváltoztatásokra még elsődleges forrás: Scheffler János: *Az erdélyi rítusváltoztatások.* In: *Magyar Szemle*, 42 (1942/1.) 7-12.
  - 5 A burgenlandi prelatúra tervére lásd Salacz, i. m. 133.
  - 6 A szlovákiai egyházkormányzatról lásd *Schematismus Slovenskych Katolickych Diecez.* Bratislava 1978. Grósz mint muravidéki adminisztrátort említi Gergely Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai.* In.: *A magyar katolikus püspöki konferenciák jegyzőkönyveiből, 1919-1944.* Budapest 1984. 353.
- Megjegyzés: Azonkívül használtam az adott időszakra vonatkozó pápai évkönyveket (*Annuario Pontificio*. Citta del Vaticano, évente) is.